

ELŐSZÓ

Lady O.-nak, sok szeretettel

Könyvem az utóbbi fél évtized szakmai termését foglalja össze. Nem volt könnyű elhatározni, érdemes-e kötetbe gyűjteni őket. A tapasztalt szerző még megmaradt hiúsága mellett ezt az indokolja, hogy az utóbbi időben javarészt a kultúra és a kultúrát teremtő ember kapcsolata érdekel. Olyan kérdések, amelyek valahol könyvek s a mögöttük álló szerzők jövőjét érintik. Vajon véglegesen megváltoztatnak-e minket, szerzőket és potenciális olvasókat a szövegek létrehozásának, „megszerzésének” és feldolgozásának drámaian megváltozott körülményei? Nem szabad feladni a könyvírást, könyvkiadást és olvasását, szól a rejtett üzenet.

Mint pszichológust mindez elsősorban nem a kultúrpezzimizmus keretében foglalkoztat, hanem azért, hogy közelebb kerüljek ahhoz, mi teszi lehetővé az emberben mindezeket a drámai változásokat, s valóban kiszolgáltatottja-e az ember a technikának e maga indította változások közepette.

Oksági és értelmező hozzáállás

A kötet egyik vezető témája *kultúra, pedagógia és pszichológia viszonya*. A könyv e tekintetben a redukcionista és a tisztán értelmező felfogások kombinációját képviseli. Hiszek a hozzáállások többféleségében. Egyszerre vagyunk okságilag interpretáló és hermeneutikus, jelentésértelmező lények. Egyszerre élünk okok és indokok világában, párhuzamosan vagy váltakozva használjuk a kauzális és a megértő attitűdöt. Az ember teljességét visszaadó pszichológiának az ember természetéhez tartozóként kell láttatnia ezt a kettősséget. Ez a mai vitákra vonatkoztatva azt jelenti, hogy a naturalisztikus és a „bölcész” attitűd egyaránt jogos és fontos. Van ennek a hagyománynak olyan mondandója is – tudom, ennek elismerése miatt sokan eklektikusnak és elvtelennek tartanak –, hogy az emberre vonatkozó tudásoknak versengő forrásai vannak a mai szimbólumértelmező értelmiségi munkamegosztás körülményei között. Az irodalom, a regények és a drámák világa s ennek elemzése is fontos eredője az emberismeretnek, miként ma olyan sokféle módon látjuk az író Milan Kunderától a kétarcú, író és irodalomteoretikus David Lodge-on át a filozófus Daniel Dennettig.

A népi pszichológia helye a pedagógiában

Az utóbbi évtizedben sok munkámban a *pszichológia emberképi szerepéből indulok ki*. Ennek értelmezésében tudnunk kell, hogy naiv emberi lényekként egyfajta naiv pszichológiával élünk, amit a mai filozófiai-pszichológiai szakzsargonban *népi pszichológiának (folk psychology)* szokás nevezni. Ezen azt értjük, hogy állandóan egy naiv szociális tárgyelmélettel és ismeretelmélettel közeledünk partnereinkhez: úgy cselekszünk, mint akik azt gondolják, hogy az emberi viselkedést alapvetően vélekedések és vágyak irányítják, s a másik ember viselkedése ennek feltételezésével értelmezhető koherensen. A naiv elmélet működése áthatja hétköznapijainkat, észre sem vesszük, hogy viselkedésértelmező tudósok vagyunk. Ráadásul fontos társas tárgyelmélet alapja ez, mivel nemcsak magunk élünk vágyakkal és vélekedésekkel, hanem abban az értelemben tulajdonítjuk ezeket másoknak, hogy feltesszük, ők is azt gondolják rólunk, hogy rendelkezünk ilyenekkel.

A kötet rámutat arra, hogy természetesen minden pedagógiai tevékenység és elméletalkotás ebben a népi pszichológiai értelemben sajátos pszichológiákra alapoz, hiszen szeretne egy jellegzetes vágyrendszert kialakítani a gyermeknél, a társadalom által éppen fontos dolgokra irányítani az új nemzedék vágyait. A neveléstudomány alkotóit és az intézményes nevelés ágenseit tekinthetjük úgy, mint akik jellegzetes módszereket dolgoznak ki a mindannyiunkban meglévő naiv pszichológia tartalmi cizellálására, az adott társadalomban konkrétan kultivált vágyak és vélekedések működtetésére.

A modern szaktudományos pszichológia ebben az értelemben szisztematikussá teszi és tovább értelmezi a népi pszichológiát. Néhány példát mutatok be a tanulmányokban arra, hogyan tekinthető ez a pszichológia a pedagógiai gondolkodás és gyakorlat inspirátorának.

A modern IKT és a pszichológia

A tanulmányok egy része abból indul ki, hogy milyen a gépek és az emberi gondolkodás viszonya az európai eszmetörténetben. Hogyan befolyásolják újonnan létrehozott technikai eszközeink az emberi kapcsolatok és a megismerés átfogó kereteit, és hogyan reagálnak erre a gépi determinista, a metaforikus vagy az instrumentális irányú elemzések. A web szerepéről három hozzáállás bontakozott ki. A technooptimista felfogás szerint az internet alapvetően módosít kapcsolatainkon és tanulási módszereinken. A pesszimista felfogás szerint ez a változás igaz ugyan, de nem jó irányba hat. Kognitívan felszínesebbé és szétesettebbé, viszonyainkban elkötelezetlenné válunk. A biológiai optimista felfogás szerint ezek a változások a már meglévő

biológiai architektúráink felhasználásán keresztül működnek. Tehát újít az infotechnika világa az embereken, de nem változtatja meg őket radikálisan.

Saját kutatásainkból az én köré szerveződő kapcsolatok világával összefüggő eredményeinket mutatom be. Dunbarnak a különböző szorosságú kapcsolati sávokra kidolgozott koncepcióját használva kimutattuk, hogy az új eszközök elsősorban felszíni viszonyainkat érintve tágitanak kapcsolati köreinken. A személyiség meghatározottságában azt látjuk, hogy az új közegekben is érvényes, hogy főként azokkal a személyekkel tartunk szoros kapcsolatot, akikkel biztonságos kötődési viszonyt építettünk ki. Itt tehát konzervatívak vagyunk, a technológia az összeköttetés fenntartásának eszköze maradt. A tanulás, az emlékezeti világ, illetve az olvasás tekintetében másképp áll a dolog. Módosulásuk a számítógép és az internetes hozzáférés körülményei között sokat elemzett kérdés a modern pszichológiában. Egyrészt, a távolról hozzáférhető új tudásrendszerek megléte és a keresés világa átalakítja a tudás személyes megőrzése iránti hozzáállásunkat. Másrészt, a hamar letölthető és hozzáférhető szövegek felszínesebbé tehetik olvasásunkat. Ezért újra kell gondolnunk az ember és a szöveg viszonyát a könnyen elérhető szövegek hatását tekintve, és olyan kutatásokat kell terveznünk, amelyek a hosszú távú szerkezeti következményeket is vizsgálni képesek. Harmadrészt, a hipertextes olvasás vitatott hatékonyságát illetően saját kutatásaink az egyéni különbségek rendkívül fontos szerepét mutatták ki. Többek között a vizuális munkaemlékezet eltérései alapvető hatással vannak arra, hogy miként ismerjük fel a hipertextes szövegek logikai szerkezetét.

Köszönetnyilvánítás

A könyv megszületését Horváth Balázs és Votisky Zsuzsa, két régi typotexes partnerem biztatásának és Leiszter Attila gondos szerkesztésének köszönhetem. A szövegek egyengetésében ismét Simon Zsuzsa volt partnerem. Igyekeztem az átfedéseket kiiktatni. Ezért az itteni változatok kicsit eltérnek az eredeti közlésektől. Maguk a szövegek javarészt Lyonban és Egerben születtek. Köszönöm a Collegium de Lyon (ENS Lyon) és az Eszterházy Károly Főiskola támogatását! A kötet szerkesztés során pedig a Közép-európai Egyetem (CEU) Kognitív Tudományi Tanszékének vendégszeretetét élveztem. Családom, főként feleségem, Boross Ottilia, s lányom, Pléh Kamilla sokat túrték, hogy a klaviatúra fölé görnyedve vonulok ki a világból.

Budakeszi, 2015. február

Pléh Csaba